

Республиканское электронное информационное издание
Педагоги Якутии

Доклад на тему
«Сыыппара - Нулгынэт остуоруйаларыгар»

Работа: Черовой Айыллааны

Ученицы 1 класса МБОУ

«Соболохская средняя общеобразовательная школа

РС(Я), Момский район, с.Соболох.

Руководитель: Сизых Ирина Эдуардовна, учитель начальных классов.

2022

Иһинээ5итэ

1. Киирии.....	3
2. Сурун чааһа.....	4
2.1 Остуоруйата диин тугуй.....	4
2.2 Ахсаан остуоруйата диин тугуй.....	4
3. Аптаах чыһыылалар норуот кистэлэнэр.....	5
3.1. 3 сыышпара.....	5
3.2. 5 сыышпара.....	6
3.3. 7 сыышпара.....	6
4. Уруһуй.....	7
5. Анкета.....	10
6. Тумук.....	10
7. Туһаныллыбыт литература.....	11

1. Кири

Остуоруйа – бараммат норуот баайа. Остуоруйа дойдутун биһиги саамай кырабытыттан истэбит. Хас биирдии оҕо кыра эрдэбиттэн остуоруйа истэн улаатар. Бу угус элбэх арас темалардаах жанр былыр- былыргыттан биһиэхэ чугас , дууһабытын тутар , санаабытын кынаттыр , утуоҕо-кэрэҕо уһуйар , хорсун- хоодуот быһыыга ынырар. Норуот олоҕо- дьаһаҕа, быһыыта-майгыта, бэйэ-бэйэтигэр сыһыана , танаһа-саба , аһа-уолэ, улэтэ-хамнаһа ханнык да айымньытааҕар бу остуоруйаларга арылхайдык костор. Саха оҕото кыра эрдэбиттэн торообут буоруттан силистэнэн- мутуктанан иитиллиннэҕинэ норуотун амарах сурэҕин, мындыр ойун ,киэн кохсун , утуо майгытын утумнаатаҕына дьонун киһи итиллэн тахсар.

Онтон остуоруйаҕа ахсаан оҕо билиитин ханатар, эрчийэр. Бу маннык остуоруйаларга-дьоруойдар корсоллор ахсаан сурун чаастарын: сыыппаралары, геометрической фигуралары, бириэмэ кээмэйдэрин, биридимийэт ахсааннарын .

Остуоруйа ахсааннара оҕоҕо бастакы ойдобуллэри биэрэр, наукага бастакы хардыыны онорор.

Улэм сыала: Нулгынэт остуоруйаларыгар – сыыппаралары ырытыы

Чинчийэр объегым: Нулгынэт остуоруйалара

Соруктар:

1. Суруйааччы оҕолорго анаан суруйбут остуоруйаларын уорэтии;
2. Суруйааччы остуоруйаларыгар ханнык сыыппаралары туттубутун ырытыы;
3. М.П.Федотова – Нулгынэт айымньыларынан уруһуй оноһук.

Сабаҕалааһын: Нулгынэт остуоруйаларыгар сыыппаралар суолталарын булуу.

2. Сурун чааһа

Остуоруйа диэн тугуй

Остуоруйа – норуот тылынан уус-уран айымньыта, фольклор биир корунэ, киһи бэйэтин баҕатын, олоҕун-дьаһаҕын эбэтэр араас быһылаан туһунан ойтон онорон кэпсиир дьиктилээх-дьиибэлээх, кэрэхсэбиллээх фантастическай кэпсээнэ. Остуоруйаны норуот уонна суруйааччы айар эбит. Остуоруйа саха норуотун сиэрин-майгытын тумуллубут духуобунаһа.

Остуоруйа үс көрүммө арахсар:

— хамсыыр — харамай;

— олох – дьаһах;

— дьиктилээх — алыптаах остуоруйа;

Хамсыыр – харамай туһунан остуоруйа кылгас буолар. Бу остуоруйаларга кыыллар киһи курдук санарар, бэйэлэрэ туспа ейдеех – санаалаах буолаллар. Остуоруйаларга киһи эмиэ баар, ол эрээри кини кылаабынан оруолу толорбот. Бу остуоруйаларга Саха сириг чысхаан тымныыта, кини кыраһыабай айылбата, манна баар кыыллар, кетердер майгыларын — сигилилэрин кердерер.

Олох – дьаһах туһунан остуоруйалар. Дьаданы – баай олоҕун дьаһаҕын кердереллер. Уксун бу остуоруйаларга дьаданы киһи баай утары барарын, кини сымыйаччы ойууннары, удаһаннары, бандьыттары утары охсуһар.

Дьиктилээх-алыптаах остуоруйалар саамай дьон себулээн кэпсиир, истэр остуоруйалара. Бу остуоруйаларга уксун боростуой, дьаданы дьон кылаабынай дьоруой буолаллар. Кинилэр халлаанна кетеллер, балык курдук ууга усталлар, араас планетаҕа бараллар, кыыл – кетер санатын ейдууллар. Дьиктилээх – алыптаах остуоруйалар уонна олох – дьаһах остуоруйалара соробор майгынаһаллар.

Ахсаан остуоруйата диэн тугуй

Ахсаан остуоруйаҕа – уус уран айымньы ис-хоһоонунан бириэмэ кээмэйдэрэ ,биридимизтэр ахсааннара остуоруйа жанрын кэнэтэллэр. Сурун дьоруойдар ахсаан араас ойдобуллэрин кытта ситимнэрэ остуоруйа ис-хоһоонун сытырхаталлар. Дьоруойдар хорсун быһыылара оҕо болгомтотун тардар, толкуйун сайыннарар, билиитин ханатар. Остуоруйа толкуйдатар орутэ наһаа элбэх, оҕо бэйэтин кыагынан толкуйдаан таһаарар ,ойдуур дьобура сайдар.

Мин учууталбынаан элбэх остуоруйаны аахтыбыт ,манна элбэхтик истэн биллим: 3, 5, 7 бу чыһыллалар элбэхтик корсоллор эбит. Бастакынан 3 сыышпара буолар.

Аптаах чыһыллалар норуот кистэлэнэр

Сыышпара күүһүн былыр -былыргыттан омул барыта интэриэһиргээн үөрэтэр уонна туһанар эбит. Былыргы философтар «Миром управляют цифры» киһи бу орто дойдуга аан бастаан төрөөтөр да чыһыланан баай буолар диэн этэллэр эбит. Бу курдук киһи уйэтин тухары сыышпараны бириэмэбэ, күнүгэр, ыйыгар, сылга тийэ туттар эбит. Аптаах чыһыллалар корсоллор остуоруйаларга, олонхобо, таабырыннарга ,ос-хоһоонноругар , хоһооннорго, халандаарга, чаһы сыышпараларыгар .

3 сыышпара

3 сыышпара норуотка элбэхтик кэпсэнэр, толкуйданар, чугас сыышпара буолар. Урут былыр дьон аахпат , суоттаабат эбит. Бастаан биир уонна икки чыһылаттан элбэһи аахпат эбиттэр, биир уонна икки кэнниттэн элбэх эрэ дииллэр уһу. Онтон кэлин ус диэн чыһылланы толкуйдаабыттар. 3 сыышпара остуоруйаба элбэхтик костор, холобур: ус баба санаа, ус суол, ус кут.

Аан дойду турар: халлаантан, сиртэн, салгынтан.

Халлаан куйаар сырдыга: кун, ый, сулустар.

Биридимит бэлиэтэ: уһуна, кэтитэ, урдугэ.

Бириэмэ: ааспыт, билиннии, кэлэр бириэмэ.

Элбэх остуоруйаттан собулээн аахтым, иһиттим Муома улууһун эбээн суруйааччытын Мария Прокопьевна Федотованы – Нулгынэт. Мария Прокопьевна остуоруйаларыгар араас ахсаан ньымалара баар. Нулгынэт остуоруйатын истэммин манньк тумугу оноробун:

- М.П.Федотова 3 чыһылланы туттар «Осиката » остуоруйаба:

Ньээнкэ эмээхсин сарсыарда удабаны аһалбыта. Осиката туулун истэн баран, эһиттэ: "Кини ус куннээх туун утуйуо, оччобо киһи курдук утуйар-турар буолуо. Эһиги эмиэ бары Осикатаны кытта утуйун. Кини турдабына,

бары уһуктуоххут, биир, икки, ус, утуйун!". Бары утуйан ханыраабытынан барбытгара, оннообор ыттар, табалар утуйан буккуруспутгара. Тордох иһигэр суурэ сылдыар кутуйахтар суурбутунэн охтубутгара. Ус хонон баран, чобулуччу корбут эдэр киһи тонон – хатан ураһаҕа киирбитэ.

«Кини ус куннээх туун утуйуо» бу бириэмэ кээмэйн 3 чыһыыланы туттубут. Онтон «Кини турдаҕына, бары уһуктуоххут, биир, икки, ус, утуйун!» бу ахсаан буолар, ускэ дылы аахпыт.

5 сыыппара

5 сыыппара норуокка дьол чыһыылата диэн ааттанар. 5 сыыппара уһулуччу тупсаҕай буолууну уонна бэрээдэги бэлиэтиир. Оскуолаҕа оттон биһиги олуһун диэн собулуур сыыппарабыт. Остуоруйаҕа 5 сыыппара элбэхтик костубэт эрээри, тутталлар холобур: «Биэс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин», «Пятеро из одного стручка» Ганс Христиан Андерсен бу курдук остуоруйаларга баар.

- Нулгынэт 5 чыһыыланы туттар «Биэс быраат тарбахтар» остуоруйаҕа:

Былыр Ытыс диэн эмээхсин олорбут. Кини биэс уоллааҕа уһу. Кини уолатгара: Тойон Эрбэх, Сомуйэ, Орто Тарбах, Аата Суох, Ылгын Чыһыйа урун харахтаах оро корбокко куну быһа улэлээн тахсаллара. Кинилэр бэһиэн бииргэ сылдьан сир хоруталлара, мас мастыыллара, от оттууллара, дьыэ тутуллара, онтон да атын араас улэни толороллоро». «Онтон ыла биэс быраат тарбахтар хаһан да этиспэт, арахсыбат буолбуттар. Кинилэр кун бугуннэ диэри эйэлээхтик бииргэ улэлии – хамныы сылдыаллара уһу».

«Кини биэс уоллааҕа» бу ахсааны кордорор, «Онтон ыла биэс быраат тарбахтар» бу биридимийэт ахсаанын кордорор.

7 сыыппара

7 сыыппара угус омука учугэйи, кэрэни аһалар, тустуур чыһыыла буолар. 7 чыһыыла икки араас чыһыылаттан турар, ол курдук 3 уонна 4. 7 сыыппара учугэйи эрэ тустуур чыһыыла буолбатах, оссо кини ой – санаа сайдыытын бэлиэтэ. Сэттэ сыыппараны киһи корсор сэттэ ону кустука, сэттэ айыылар, нэдиэлэҕэ сэттэ куну, муусыкаҕа 7 нотаны.

- Нулгынэт 7 чыһыыланы туттар «Сэттэ тоболоох хотой туһунан остуоруйа»:

«Былыыр-былыыр, ханната биллибэт, сэттэ тоболоох хотой бара уһу. Биирдэ котор кынаттаахтар, суурээр атахтаахтар мустан мунһахтаабыттар. Кинилэр сэттэ тоболоох хотойу ойдоох буолуо диэн тойонунан талбыттар. Хотой тойон буолбутуттан уорэн дэгдэйбит, туоһун отоппут, чолоннообут», «-Хон мэйиилэр! Саатар итини да толкуйдаабаккыт! – Сэттис тобо хаһыырбытыгар алта тобо куттанан ньыкыс гыммыт. Иһиллээбит курдук уу-чумпу сатыылаабыт. – ho- һэ- һээ! Куттанан кутуйах хороонун буллугут дуу? Маннай, тургэн атахтаах куобаһы ынырыахха. Бырааһынньык аһын кининэн буллараахха. Учугэйдик салайдаахха, куобах ас булан аһалыа, - сэттис тобо атын тоболору корон эрилиннэппит», «Хон мэйиилэр суох буолбуттара ордук, соһотоһун да тойон буолуом, -дии дии хаанынан оһуолуу олоһбут. Хаана тоһу туһэн сэттис тобо уһаабатаһа, сэттэ тоболоох хотой олон хаалбыта».

«Сэттэ тоболоох хотой», «Сэттис тобо хаһыырбытыгар» уонна «сэттис тобо уһаабатаһа, сэттэ тоболоох хотой» бу биридимиэт аһсаанынан туттар эбит.

Анкетирование

Мин оскуолам алын кылааһын 14 о5отуттан анкетирование ыыттым, ол тумугунэн Соболоох орто оскуолатын алын кылаастара Муома суруйааччыларын остуоруйалырын билэр эбиттэр, ол эбэтэр икки о5о боппуроска ыарыр5атта. Ордук билэллэр эбит нуучча суруйааччыларын остуоруйаларын уонна атын омук остуоруйаларын.

Тумук

Улэм тумугунэн:

1. Биллим ахсаан остуоруйата диэн тугун.
2. Мария Прокопьевна Фетодова – Нулгынэт остуоруйаларыгар ханнык сыышпаралар баалларын.
3. Нулгынэт остуоруйа5а ахсааны хайдах туттарын

Улэм бириэмэтигэр биллим:

Сыышпара күүһүн былыр -былыргыттан омук барыта интэриэһиргээн үөрэтэр уонна туһанар эбит. Сыышпара науката ордук Европа дойдуларыгар, Грецияҕа, Кытайга олус күүскэ сайдыбыт. Дубай олохтоохторо адьас сыышпаранан, нумерологиянан олороллор эбит. Ол иһин бу дойду олус сайдыылаах. Былыргы философтар «Миром управляют цифры» киһи бу орто дойдуга аан бастаан төрөөтөр да чыыһыланан баай буолар дииллэр эбит. Бириэмэтиттэн, күнүттэн, ыйыттан, сылыттан саҕалаан балаата нүөмэриттэн, балыһатын нүөмэригэр тийэ. Ити сыышпаралар таах буолбатахтар, бу о5о5о дьылҕа хаан биэриллээтэ диэн.

Мин биллим улэм тумугунэн сыышпара дьайытын остуоруйа5а. Остуоруйа5а сыышпара баар буолан биһиги ахсаан бастакы хардыытын билэбит, Мария Прокопьевна о5о эйгэтигэр остуоруйа нонуо сыышпараны уорэтэр эбит.

Мин олуһун диэн собулээтим Мария Прокопьевна-Нулгынэт остуоруйаларын, оссо да остуоруйаларын аабыам, баар сыышпараларын чинчийиэм. Кэлин барытын аабыам «Хоролоох Хоһуун» остуоруйатын.

Туһаныллыбыт литература:

1. Хоролоох Хоһуун/ М.П.Федотова-Нулгынэт. Дьокуускай ;«Бичик», 2001с
2. Ыалынан ааһыы 3/ Л.В. Захарова, У.М. Флегонтова. Дьокуускай; «Бичик», 2015с
3. «Математика в сказке»/ П.Ш.Абубакарова . с.Сагаси-Дейбук, 2019
4. «Саха остуоруйаларын нонуо обону сахалыы тыынна итии»/ А.А.Никифорова.Дьокуускай: «Билим»,2017с